

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

**PEDAGOGIK OLIIY TA‘LIM MUASSASALARIDA TA‘LIM JARAYONINI
TASHKIL ETISHDA AMALIYOT BILAN UZVIYLIGINI TA‘MINLASH
MASALALARI**

**Respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik konferensiya
2024-yil, 15-oktyabr**

**Republic-wide scientific and scientific-technical conference
ISSUES OF ENSURING INTEGRATION WITH PRACTICE IN
ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS IN INSTITUTIONS OF
PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION**

October 15, 2024

1974 2024
**Республиканскую научно-техническую конференцию на тему
«РОЛЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА
ВЗАИМОСВЯЗИ С ПРАКТИКОЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВЫСШИХ
УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ»,
которая состоится 15 октября 2024 года**

JIZZAX – 2024

4 та йўналишдаги самарадорлик кўрсаткичлари баҳоланди. Танловда белгиланган ушбу мезонлардан ҳам кўриниб турибдики, олий ўқув юртларидаги ўқув ва ташкилий самарадорлик сезиларли ўсиб бормоқда.

Ривожланган мамлакатларни нодавлат таълим хизматлари, жумладан Европа давлатларидан Германия, Буюк Британия ва Осиё мамлакатларидан Хитой, Сингапур, Жанубий Корея, Япония тизими турлича ташкил этилган бўлса-да, улардаги ўқув, ўқув услубий ишлари ташкил этилиши ҳам ижобий томонлари билан ажралиб туради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 23.09.2020 йилдаги ЎРҚ-637-сон
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги “Олий ва ўрта махсус таълим тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори;
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори, 30.05.2018 йилдаги ПК-3755-сон
4. [Худоёрова Г., *Oliy ta'lim islohotlari: muammolar, o'zgarish va yutuqlar*, 21.06.2023]
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори, 03.02.2018 йилдаги ПК-504-сон

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА БОШҚАРУВНИНГ ИҚТИСОДИЙ ФУНКЦИОНАЛЛИГИ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ ИНДИКАТОРЛАРИ

Азамат Усмонов

*Жиззах давлат педагогика университети мустақил изланувчиси,
Мақтаб менежменти кафедраси ката ўқитувчиси*

Узоқ даврлардан бери олий таълим тизимини бошқариш, илмий, инновацион фаолиятини ташкил этиш, инвестициялаш, сифат кўрсаткичларини таъминлаш ва баҳолаш жараёнлари давлат сиёсатининг муҳим элементларидан бири бўлиб келган.

Барча мамлакатларда давлат олий таълимни бошқариш, илмий ва инновацион фаолиятни ривожлантиришнинг устувор йўналишларини ишлаб чиқади, амалга оширади ва фаолият натижаларини баҳолайди. Аммо бугунги кунгача глобал миқёсда ягона амал қилувчи яхлит хужжат ҳолатига келтирилган, олий таълим муассасалари умумий фаолиятини баҳолаш кўрсаткичларининг стандартлашган универсал тизими ҳалигача мавжуд эмас ва у минтақалар бўйича фарқ қилади. Бунинг асосий сабаби дунё давлатлари тараққиётнинг хилма-хиллиги ва ривожланишининг турли босқичидалигидир. Шу сабабли мамлакатлар ва минтақалар ОТМ фаолиятини баҳолаш кўрсаткичларини миллий хусусиятлар ва иқтисодий ривожланиш даражасидан келиб чиқиб ишлаб чиқишга ҳаракат қилишмоқда. Масалан нисбатан мукамал хужжат сифатида “Европа университетлари 2015 йилда Болонья тизимини қабул қилган 48 давлатнинг таълим вазирликлари томонидан мақуланган “Европа олий таълим ҳудудида олий таълим сифатини таъминлаш бўйича стандартлар ва йўриқномалар” асосида фаолият юритади ва ушбу хужжат уч қисмдан ташкил топган бўлиб, улар;

- *ички сифат кафолати бўйича стандартлар ва йўриқномалар;*
- *ташқи сифат кафолатлари бўйича стандартлар ва йўриқномалар;*
- *сифатни таъминлаш сиёсати ва тартиблари, ҳар бир университетнинг институционал қараш ва стратегиясини ўзида акс эттирган сифатни таъминлаш бўйича ички сиёсатининг мавжудлигидир²⁸”.*

²⁸Ўзбекистон республикаси олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва илғор технологияларни татбиқ этиш маркази томонидан тайёрланган “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини баҳолаш” методик қўлланма. Тошкент. 2023 йил.

Дунёнинг бошқа АҚШ, Жанубий Корея, Япония, Сингапур, Хитой каби етакчи мамлакатларида ҳам таълим сифатини баҳолашнинг ёндашувлари ва усуллари замонавий таълим муассасалари функцияларининг такомиллашуви ва фаолиятининг таркибий қисмларидаги янгиланишлар ҳисобига ўзгармоқда. Масалан АҚШда олий таълим муассасалари фаолияти самарадорлигини баҳолашнинг (КПИ) тўрт босқичли усулидан фойдаланади. Булар: “-мақсадларни аниқлаш билан боғлиқ; -стратегик режалаштириш билан боғлиқ; -жамоани шакллантириш билан боғлиқ; -жараёни автоматлаштириш билан боғлиқдир²⁹”.

Шу ўринда аниқлик киритиб кетишимиз керак. Яъни, КПИ нима ва у муассасалар фаолиятига нисбатан қандай мақсадда қўлланилади? **КПИ** (*Key performance indicator*) муассаса, корхона ва фирмалар фаолиятининг самарадорлик даражасини баҳолашда ишлатиладиган яхлит кўрсаткичлар тизими сифатида қўлланилади. Бу борада АҚШлик олим Тед Жексон ўз фикрини қуйидагича баён этган; “асосий самарадорлик кўрсаткичи яъни “КПИ” – бу компаниялар, ташиқлотлар, бўлим ва муассасаларнинг қандай ишлаётганлигини тушинишга ёрдам берадиган, муассасанинг ўз олдига қўйган мақсади ва миссияси билан тўғри йўналишда эканлигини билишга имкон берувчи самарадорликни ўлчаш туридир³⁰”.

Сўнги йилларда халқаро тажрибада олий таълим муассасалари фаолият миссияларининг трансформациялашуви ва бизнес университетлар фаолиятига хос хусусиятларнинг намоён бўлиши олий таълим муассасалари учун КПИни қайта такомиллаштиришни талаб этди ва кенгайтирилган қуйидаги беш йўналишни тадбиқ этишга сабаб бўлди, яъни; -таълим муассасасининг молиявий кўрсаткичлари; -талабалар фаолияти ва натижалари; -қабул ва рўйхатга олиш; -факултетлар ва ходимлар фаолияти; -имкониятлар ва манбалардир. Қуйида баҳолашнинг ушбу йўналишларига кенгрок доирада тўхталишга ҳаракат қиламиз.

БАҲОЛАШНИНГ МОЛИЯВИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИ. Бу бўлимнинг таркибига ўқув жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ персонал харажатлари (*асосий штатда ва ўриндошлик асосида ишлайдиган профессор-ўқитувчиларнинг лавозим маошлари, рағбатлантириш ва шахсий самарадорликни қўллаб-қувватлаш фондларининг мавжудлиги, функциялари ва механизмлари*), бир талаба учун қилинадиган маъмурий харажатлар (*ҳар бир талаба учун таълим, маъмурий ва инфратузилма хизматларига сарфлари*), дастурлар ва бўлимлар бюджети (*бюджетни шакллантириш манбалари, даври ва ташиқлий-ҳуқуқий асослари*), даромадлар, грантлар ва инвестициялар (*эндаумент (ҳайр-эҳсонлар), ҳайрия маблағлари, тадқиқот грантлари, маблағ тўплаш ҳаракатлари, маҳаллий бошқарув органлари ва давлат жамғармалари, шунингдек бошқа пул имтиёзлари*), талабаларга молиявий ёрдам дастурлари (*стипендия ёки давлат ёрдамини оладиган талабалар сони, улуши ва шу каби кўрсаткичлар*) ҳамда талабаларнинг ўқиш харажатларига (*талабаларнинг йиллик ёки семестр харажатлари*) асосланган натижалар таҳлилидан иборат.

ТАЛАБАЛАР ФАОЛИЯТИ ВА НАТИЖАЛАРИНИ БАҲОЛАШ КЎРСАТКИЧЛАРИ талабаларнинг билими, ўзлаштириш кўрсаткичлари, илмий-услубий нашрлар ва конференцияларда иштироки, илмий-тадқиқот лойиҳаларида иштироки, иновацион ва грант лойиҳаларида иштироки ва уларнинг натижаларига асосланади.

ЎҚИШГА ҚАБУЛ ВА РЎЙХАТГА ОЛИШ КЎРСАТКИЧЛАРИ бўйича баҳолаш индикаторларига **трансфер ставкалари:** (*ариза топширган ва қабул қилинган талабалар нисбати, фоизи, бошқа муассасалардан келган талабалар сони*), **қабул квоталари ва**

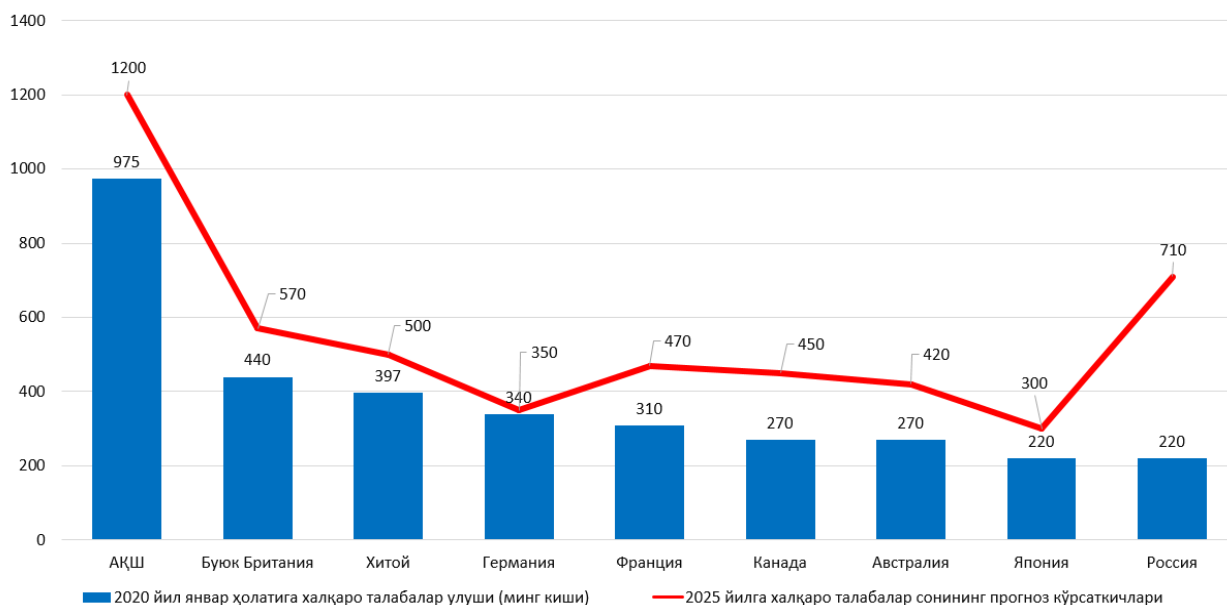
²⁹Eric Spear “Key Performance Indicators (KPIs) for Colleges and Universities” Prison Campus. USA. <https://precisioncampus.com/blog/education-kpis/>

³⁰Ted Jackson “30 Key performance Indicators In Education”. <https://www.clearpointstrategy.com/blog/key-performance-indicators-in-education#toc-0>

ставкалари: (бунда ариза топширган ва қабул қилинган талабалар нисбати, фоизи, муассасанинг рақобатбардошлигини ўлчиш параметрларига кўра натижалари), **талабаларни почта индекси бўйича қабул қилиш:** (талабаларнинг қаердан келганлиги, бунда маркетинг дастурларининг амалий натижадорлигини асословчи маълумотлардан фойдаланилади ва даврлар бўйича таҳлил қилинади). Масалан, куйида кўришимиз мумкинки халқаро миқёсда чет эл олий таълим хизматларидан фойдаланувчи таълим мигрантларининг асосий қисмини дунёнинг йирик ва тараққий этган мамлакатларидан АҚШ, Буюк Британия, Хитой, Германия, Франция, Канада, Австралия, Япония, МДХ доирасида эса Россия ва Марказий Осиёда Қозоғистон каби мамлакатлар олий таълим муассасалари ўзига жалб этади. (2.1.1-расмга қаранг)

2.1.1-расм.

Тараққий этган мамлакатлар ОТМларида халқаро талабалар сонининг жорий ва прогноз кўрсаткичлари³¹

ФАКУЛТЕТ ВА ХОДИМЛАР ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШ, бунда факултетнинг **иш юки ва маҳсулдорлиги:** (ўқитувчиларнинг индивидуал кўрсаткичлари ёки кафедраларнинг умумий натижалари асосида кузатиб бориш), **талабалар нисбати:** (бунда факултет аъзосига тўғри келадиган талабалар сони, кампус миқёсида ёки кафедралар бўйича мавжуд талабалар контингенти), **профессор-ўқитувчилар ва ходимларнинг иш стажи:** (ўқитувчилар ва бошқа ёрдамчи ходимларнинг кунлик, ҳафталик ва йиллик иш вақти ва фаолият натижадорлиги, ходимларни қўллаб-қувватлаш ва ижтимоий таъминот даражаси), **талабалар билан ҳафталик қўшимча ўқув дастурлари** (махсус ўқув курслари фаолияти ва натижадорлиги, фан тўғараклари фаолияти ва натижадорлиги, илмий-тадқиқот марказлари фаолияти ва натижадорлиги) **самарасини кузатиш ва баҳолаш кўрсаткичлари.**

ИМКОНИАТЛАР ВА МАНБАЛАРНИ БАҲОЛАШ. Бунда моддий-техник имкониятларни аниқлаш ва таққослашга, қимматбаҳо қоғозлар эмиссияси ва молиявий ҳаракатини баҳолашга, солиқ ва мажбурий тўловлар таҳлилига, коммунал харажатларни кузатиб бориш ва таққослаш индикаторларига асосланади.

³¹А.Зикриёев “Дунё университетлари рейтингидаги тадқиқотчи-олимлар орасида ўзингизни кашф қилинг. Илмий-тадқиқотлар ўтказиш ва мақолалар чоп этишнинг замонавий усуллари” амалий қўлланма. “Наврўз” нашриёти. Т.: 2020 йил. 23-бет

Ўрганиш натижалари шуни кўрсатадики, АҚШ тажрибасида олий таълим муассасалари фаолият самарадорлигини баҳолаш кўрсаткичлари сифатида махсус ишлаб чиқилган баҳолашнинг 30 та асосий индикаторлар тизимидан фойдаланади, булар:

-битирув даражаси (битирувчилар сони, минтақа ёки мамлакатдаги умумий битирувчилар сонига нисбатан улуши);

-рағбатлантириш ва мукофотлар (ҳар бир ўқув йилида талабалар, профессор-ўқитувчилар ва илмий-техник ходимларни моддий рағбатлантириш ва мукофотлаш даражаси);

-тадқиқот грантлари (талабалар, профессор-ўқитувчилар ва илмий-техник ходимларнинг грант лойиҳаларидаги иштироки, жалб этилган грантларнинг умумий қиймати);

-талабаларнинг давомат даражаси (семестр ёки ўқув йили давомида 90 фоиз давоматга эришган талабалар сонини аниқлаш);

-ўқишни битирган талабаларнинг бандлик даражаси (ўқишни тугатгандан кейин маълум вақт ичида ишга жойлашган битирувчилар улуши, кадрлар салоҳияти бўйича меҳнат бозорида юқори талабга ва рейтингга эга олий таълим муассасалари. Ушбу натижа меҳнат бозорида талаб юқори бўлган кадрларни тайёрлашда муассасанинг самарадорлигини ўлчайди);

-молиявий натижалар (бунда талабаларга стипендия пули ёки давлат дастури асосида молиявий ёрдам оладиган талабалар сони ҳисоблаб чиқилади, грант пули ўз ичига ташиқлот учун ҳайрия ёки ҳамкорлик орқали йиғилган маблағларни кузатиш натижалари, ўқиш харажатлари ҳар бир талаба учун маълум бир ўқув вақт мобайнидаги тўғри келадиган ўртача умумий харажатлари ҳисобга олинади);

-талабаларнинг ўқитувчиларга нисбати (бунда талаба ва ўқитувчи ёки факултет нисбати қанчалик паст бўлса шунчалик ижобий натижа сифатида қаралади);

-бир талабага тўғри келадиган ўртача таълим харажатлари (бу кўрсаткич ОТМ ҳар бир талабага таълим бериш учун сарфлаган харажатлари ҳисоблаб чиқилади. Бунда кампус ва биноларни таъмирлаш, ўқитувчи ва ходимларнинг иш ҳақи, китоблар нархи, озиқ-овқат харажатлари каби омиллар таъсири ҳам ҳисобга олинади);

-факултетнинг маъмурият нисбати (агар бу нисбат жуда паст бўлса, масалан 50-70 нафар профессор-ўқитувчилар учун фақат иккита маъмур бириктирилган бўлса бунда ишнинг самарали ташиқил этилиши ва молиявий таъминот билан боғлиқ муаммолар бўлиши мумкин);

-мурожатчи сифатида рўйхатдан ўтган талабалар сони (бу кўрсаткичлар асосан рақобатбардош бўлиб қолишни истаган ОТМлар учун айниқса муҳимдир. Бу талабаларнинг ҳоҳиш-истаклари билан боғлиқ статистик маълумотларни кузатиб боришга ёрдам беради);

-фокусланган ҳудудлардаги талабалар улуши (бу кўрсаткич чет тили, STEM³² курслар ёки АП курсларини олаётган талабалар фоизини текишириш имконини беради);

-ҳар бир фан бўйича малака ставкалари (бу ўқув режангиз қандай тузилганлиги, ўқув дастурининг ҳар бир соҳаси қандай ишлашини кўриш имконини беради),

-махсус сертификатга, кўникмага ва илмий даражага эга бўлган профессор-ўқитувчилар улуши (олий таълимда бу кўрсаткич муассасанинг тан олинishi, рақобатбардошлиги ёки муассасанинг обрўси учун муҳимдир);

-йиллик машғулотлар сони; -ўқитувчи ва ходимларнинг давомат даражаси; -ўқитувчи ва ходимларни ушлаб туриш даражаси (бу иш шароитлари, иш ҳажми, моддий таъминот ва иш ҳақлари миқдори билан боғлиқ жараён);

³²Изоҳ: “STEM” инглизча “Science, Technology, Engineering, Maths” сўзларининг қисқартмаси бўлиб, ўзбек тилида илм-фан, технология, муҳандислик ва математика фанларини ўз ичига олади ва бу фанларни яхлит тарзда ўқитишни англатади.

-бино, иншоот ва инфратузилма объектларининг ҳолати билан боғлиқ кўрсаткичлар;

-ўқув хоналари, махсус лабораториялар, кутубхоналар ва шу каби объектлардан фойдаланиш даражаси;

-юқори технологиялар билан жиҳозланган аудиториялар улуши;

-замонавий технологиялардан фойдаланиш маҳоратига эга профессор-ўқитувчилар улуши;

-ижтимоий медиа фаолиятидаги иштироки (*IPR менежмент*);

-хатлар, мурожатлар ва ҳамкорлар билан ишлаш бўлимларининг фаолият таҳлили; -таранспорт ва транзит харажатлари таҳили;

-талабалар шаҳарчасида яшовчи талабалар улуши;

-талабалар кампусидаги шарт-шароитлар, сарф-харажатлари ва тўловлари таҳлили каби кўрсаткичлардан иборатдир.

Олий таълим муассасаларининг фаолиятини ва иқтисодий функционалигини баҳолаш индикаторларини такомиллаштириш бўйича мустақил давлатлар ҳамдўстлиги доирасидаги мамлакатлар олимлари томонидан ҳам қатор изланишлар олиб борилган. Булардан Н.В.Яндибаева, Э.Р.Кожанова, В.А.Кужниковлар, мамлакатимиз олимларидан эса С.С.Ғуломов, Р.Х.Аюпов, Н.Р.Рахмонов, О.С.Қаҳҳоров, М.Д.Зарипова, Р.Ш.Шамуратовлардир. Масалан, М.Д.Зарипова ўз тадқиқотларида асосий эътиборни олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилар фаолиятини ўрганиш ва илмий салоҳиятини оширишга қаратган. У илмий салоҳиятни оширишга таъсир этувчи омиллар ўртасидаги боғлиқликни тадқиқ этишда математик методлардан самарали фойдаланган.

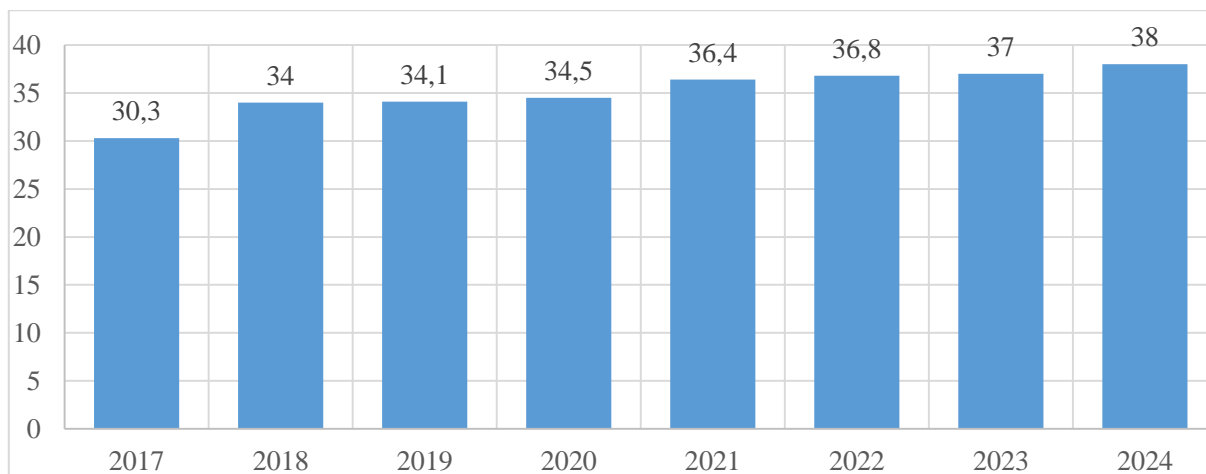
Олий таълим муассасалари фаолиятини ифодаловчи кўрсаткичлар рейтинги кўп жиҳатдан профессор-ўқитувчиларнинг салоҳиятига, ўқув-методик, илмий-техник натижадорлигига тўғри пропорционалдир.

Мамлакатимизда сўнги бир неча йилда олий таълим муассасалари педагог ходимларнинг илмий салоҳиятини ошириш бўйича амалга оширилган тизимли чора-тадбирлар натижасида профессор-ўқитувчилар илмий салоҳиятининг ўсишида ижобий тенденцияларни кўришимиз мумкин. (2-расмга қаранг.) Масалан, “ТИҚХММИ” миллий тадқиқот университети “Академик нуфуз” кўрсаткичи бўйича дунёнинг энг яхши 300 та олий муассасалари қаторига ва Марказий Осиёдаги энг яхши университетлар учлигига киритилган. Ўзбекистон миллий университети эса “Чет эллик ўқитувчилар” кўрсаткичи бўйича дунёнинг 200 та энг яхши университетлари қаторида бўлиб, Марказий Осиё олий таълим муассасалари ўртасида иккинчи ўринни қайд этган.

2.1.2-расм

Ўзбекистон олий таълим муассасаларида фаолият самарадорлигининг асосий кўрсаткичи ҳисобланган профессор-ўқитувчиларнинг илмий салоҳияти (умумий профессор-ўқитувчиларга нисбатан фоизларда)³³

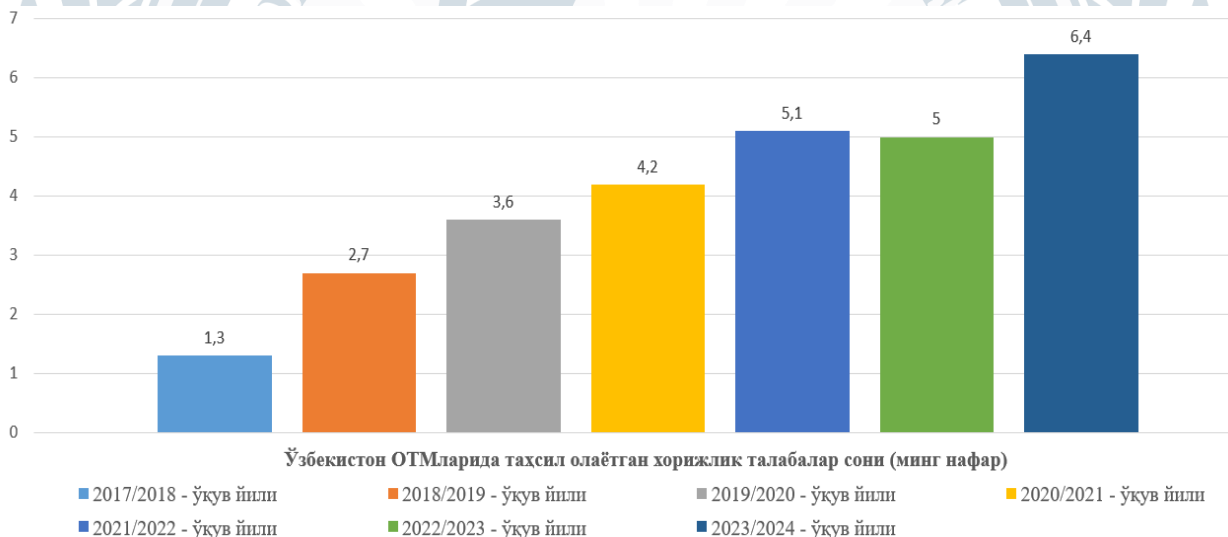
³³Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги маълумотлари. <https://stat.uz/uz/>

OTM faoliyatini baholashda muhim ahamiyatga ega kursatkichlardan yana biri bu taхsil olaётgan хорижлик талабалар улуши билан ўлчанади. Кузатадиган бўлсак сўнги йилларда хорижлик талабаларнинг мамлакатимиз олий таълим муассасаларига қизиқиши йил сайин ўсиб бормокда ва биз уни қуйидаги расм орқали кўришимиз мумкин.

3-расм.

2017 – 2024 йилларда Ўзбекистон OTMларида тахсил олаётган хорижлик талабалар сони³⁴

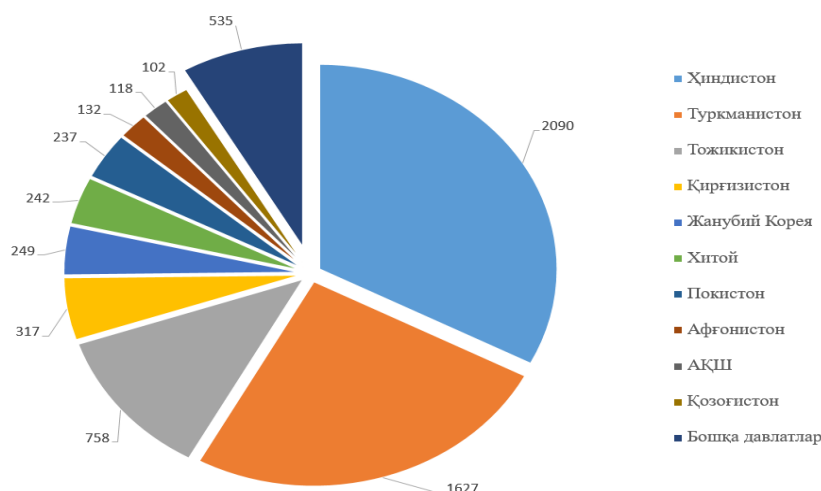
Агар 2017-2018-ўқув йилида мамлакатимиз OTMларида тахсил олаётган хорижлик талабалар сони 1300 нафарни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич 2018-2019-ўқув йилида 2700 нафарни, 2019-2020-ўқув йилида 3600 нафарни, 2020-2021-ўқув йилида 4200 нафарни, 2021-2022-ўқув йилида 5100 нафарни, 2022-2023-ўқув йилида 5000 нафарни ва 2023-2024-ўқув йилларида 6400 нафарни ташкил этган. Натижада 2023-2024-ўқув йилида мамлакатимиз OTMларида ўқиш учун ташриф буюрган хорижлик талабалар 2017-2018-ўқув йилига нисбатан 492 фоизга, 2022-2023-ўқув йилига нисбатан эса 128 фоизга ошган.

Ўзбекистон OTMларига ўқиш учун ташриф буюраётган хорижлик талабаларни мамлакатлар кесимида кўрадиган бўлсак натижа қуйидагича кўринишга эга. (3-расм)

4-расм.

2024 йил ҳолатига Ўзбекистон олий таълим муассасаларида тахсил олаётган хорижлик талабаларнинг мамлакатлар кесимидаги сони (нафар киши)³⁵

³⁴Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги маълумотлари. <https://stat.uz/uz/>

Расмдан кўришимиз мумкинки 2023-2024-ўқув йилида Ўзбекистон ОТМларига ўқиш учун ташриф буюрган хорижлик талабалар улушининг 32 фоизидан ортиқ қисмини Хиндистонлик талабалар, 25 фоизини эса Туркманистонлик ва 12 фоизини Тожикистонлик талабалари ташкил этган. Агар бизга кўшни ва нисбатан яқин мамлакатлар ривожланаётган иқтисодиётга эгаллигини ва аҳолисининг асосий қисмини ёшлар ташкил этишини ҳисобга олсак хорижлик талабалар оқимини ҳозирги кўрсаткичдан бир неча баровар кўпроққа ошириш имкони бор.

Замонавий олий таълим муассасаларининг халқаро рейтинг ва индексларидаги позициясини яхшилашда уларнинг иқтисодий функционаллигини ошириш муҳим аҳамиятга эга. Бунга ОТМнинг иқтисодий имкониятларини, бизнес ва инновацион шарт-шароитларини яхшилаш эвазига эришиш мумкин.

Келтирилган мақсадларга ҳамоҳанг кейинги йилларда Ўзбекистон олий таълим муассасаларининг халқаро рейтингини оширишга, илмий-тадқиқот ва инновацион фаолиятни ривожлантиришга қаратилган тизимли 24 чора-тадбирлар амалга оширилаётганининг гувоҳи бўлмоқдамиз. Бунга мисол сифатида республикаимиз глобал инновацион индекси (ГИИ) рейтингида 2015 йилга нисбатан 40 поғонага кўтарилганлиги, 2018-2023 йилларда илм-фан ва инновацион фаолиятга оид жами 90 тага яқин норматив-ҳуқуқий ҳужжат 3 та Қонун, 6 та Президент Фармони ва 28 та Қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 40 дан ортиқ Қарорлари ва 10 дан ортиқ фармойишлари қабул қилинганлиги, ўз навбатида соҳада рақобат, манфаатдорлик ва жавобгарлик муҳити шаклланишига имконият яратмоқда. Шу ўринда мамлакатимизда халқаро рейтинг ва индексларни мувофиқлаштирувчи бундай муҳим ҳужжатларга; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 25 февралдаги “Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинглар ва индекслардаги ўрнини яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4210-сонли, 2019 йил 7 мартдаги “Халқаро рейтинг ва индексларда Ўзбекистон Республикасининг ўрнини яхшилашга оид чора-тадбирларни тизимлаштириш тўғрисида”ги ПФ-5687-сонли, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли, 2020 йил 2 июндаги “Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинг ва индекслардаги ўрнини яхшилаш ҳамда давлат органлари ва ташкилотларида улар билан тизимли ишлашнинг янги механизмининг жорий қилиш тўғрисида”ги ПФ-6003-сонли Фармонлари, 2022 йил 15 майдаги “Халқаро рейтинг ва индекслар билан ишлашда илмий салоҳият ҳамда амалий фаолият уйғунлигини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-246-сонли Қарори ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 21 февралдаги “2030-йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифаларни амалга оширишни жадаллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар

³⁵Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги маълумотлари. <https://stat.uz/uz/>

тўғрисида”ги Қарорларини мисол келтиришимиз мумкин. Олий таълим тизимида амалга оширилаётган комплекс чора-тадбирларнинг ижобий самараси сифатида илк бор (2024 йил) Ўзбекистоннинг иккита олийгоҳи дунёнинг энг нуфузли университетлар ТОП-1000 рейтингидан ўрин эгаллади. Яъни Буюк Британиянинг “ҚС Қуаскуарелли Сймондс” халқаро рейтинг агентлиги дунёдаги энг яхши университетлар рейтинги – “ҚС Ворлд Университй Ранкингс-2025”да Ўзбекистоннинг бакалаврият даражаси бўйича иккита олий таълим муассасаси – Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти 547-ўрин ҳамда Ўзбекистон миллий униерситети 781-ўринлардан муносиб жой олди.

Агар олий таълим тизимидаги ўзгаришларни Ўзбекистоннинг чекка худудларда жойлашган ОТМлар мисолида кўрадиган бўлсак ҳам кенг кўламли ўзгаришлар, янгиланишларнинг гувоҳи бўламиз. Масалан, Жиззах давлат педагогика университетидан ОТМнинг иқтисодий функционалигини ривожлантириш, бизнес университетлар фаолиятга хос муҳитни яратиш мақсадида замонавий илмий-тадқиқот лабораториялари, ўқув бинолари, рақамли таълим технологияларга асосланган аудиториялар, илмий ва инновацион фаолиятни тижоратлаштириш бўлимлари, халқаро ҳамкорликни ташкил этиш ва ривожлантириш бўлимлари фаолияти йўлга қўйилган. Мутахассис кадрлар тайёрловчи кафедралар ҳузурида эса таълим, фан ва ишлаб чиқариш интеграциясига асосланган илмий-тадқиқот марказлари ташкил этилган.

Илмий-тадқиқот марказлари илғор педагог кадрларни, илмий ходимлар ва тадқиқотчиларни, магистрлар ва иқтидорли талабаларни ҳамда ҳамкорликда илмий-тадқиқот фаолиятини олиб боровчи муассасалар, ташкилотлар, фирма ва компанияларни ўз резиденти сифатида умумлаштиради. Илмий-тадқиқот марказлари фаолиятининг асосий мақсади илмий фаолият учун зарурий шарт-шароит яратиш, бизнес ва инновацион лойиҳаларни амалга ошириш, олий таълим муассасасини молиялаштиришнинг давлат бюджетидан ташқари манбаларини кенгайтиришдир. (2.1.3-жадвалга қаранг).

Жиззах давлат педагогика университети мутахассислик чиқарувчи кафедралар ҳузурида ташкил этилган илмий-тадқиқот марказлари³⁶

№	Кафедралар	Илмий-тадқиқот марказлари
1	Математика ва уни ЎМ	Математика ва борлик
2	Умумий математика	Математика моделлаштириш ва унинг тадбиқи
3	Информатика ва уни ЎМ	Дастурий маҳсулотларни яратиш ва жорий этиш
4	Инглиз тили назарияси ва ЎМ	Инглиз тилини ўрганиш ва ўқитишни такомиллаштириш
5	Инглиз тили амалий курси	Инглиз тилини ўқитишда ва ўрганишда инновациялар
6	Педагогика таълими назарияси	Педагогик ва психологик хизматлар
7	Махсус педагогика	Инклюзив ва коррекцион таълим
8	Мактаб менежменти	Таълим муассасаларининг бошқарув муаммоларини ўрганиш
9	Мактабгача таълим	Жиззах вилояти мактабгача таълим муаммоларини тадқиқ этиш
10	Мактабгача ва бошланғич таълимда жисмоний тарбия	Жиззах вилояти мактабгача ва бошланғич таълимда жисмоний тарбия ва инглиз тили муаммоларини тадқиқ этиш
11	Технологик таълим	Замонавий технологик таълим

³⁶Манба: А.Қолирий номидаги Жиззах давлат педагогика университетининг 2022 йил 9 августдаги 3-сонли Кенгаш қарори

12	Физика ва уни ЎМ	Физика ва электроника
13	Тарих ва уни ЎМ	Тарих
14	Фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими	Парадигма
15	Биология ва уни ЎМ	Хона ўсимликларини етиштириш
16	Кимё ва уни ЎМ	Кимё ва кимёвий технологиялар
17	География ва ИБА	Жиззах вилояти табиий ресурслари ва унинг геозкологик муаммоларини тадқиқ этиш
18	Ўзбек тилини ўқитиш методикаси	Тилшунослик
19	Ўзбек адабиётини ўқитиш методикаси	Ўзбек адабиёти ва ўқитиш методикаси
20	Бошланғич таълим назарияси ва амалиёти	Фан ва таълим интеграцияси
21	Бошланғич таълим методикаси	Ментал арифметика ва ижодиёт
22	Муסיқа таълими	Муסיқа назарияси ва методикаси
23	Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси	Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси ўқитиш методикаси
24	Рус тили ва уни ЎМ	Рус тили ва уни ўқитиш технологияларини такомиллаштириш
25	Рус адабиёти ва уни ЎМ	Рус адабиёти ва уни ўқитиш технологияларини такомиллаштириш
26	Жисмоний маданият назарияси ва методикаси	Жиззах вилояти таълим тизимининг жисмоний тарбия ва спорт муаммоларини тадқиқ этиш
27	Спорт турларини ўқитиш методикаси	Жиззах вилояти таълим тизимининг спорт турларидан илмий муаммоларини тадқиқ этиш

Ташкил этилган илмий-тадқиқот марказлари университетнинг иқтисодий функционаллигини намоён этишга, илмий-тадқиқот фаолиятини ривожлантиришга, ўзини-ўзи молиявий таъминлаш манбаларини кенгайтиришга ҳамда ОТМнинг стратегик фаолиятида замонавий бизнес университетлар миссиясига хос ҳатти-ҳаракатларнинг шаклланишига олиб келди. Буни ЖДПУ кафедралари кесимида сўнги бир неча йилда илмий-тадқиқот натижалари ва инновацион лойиҳалар тадбири, қўшимча интенсив дастурлар асосида ташкил этилган таълим хизматлари ва таълимга оид бўлмаган ишлар ва хизматлар реализациясидан амалга оширилган тижоратлаштириш кўрсаткичлари мисолида қараб чиқамиз. (4-жадвалга қаранг)

ЖДПУнинг илмий-инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш ва ривожлантириш ҳисоб рақамига тушумлар тўғрисида

МАЪЛУМОТ (факультет ва кафедралар кесимида)³⁷

Кафедралар	2022 йил	2023 йил	2024 йил 30 июн ҳолатига
Математика ўқитиш методикаси	10500	13700	4785
Информатика ва рақамли технологиялар	18908	26410	8300
Математика ва информатика факултети	29408	40110	13085
Инглиз тили ўқитиш методикаси	10258	10555	14000
Инглиз тили амалий курси	23879	9017	8900

³⁷Манба: А.Қолирий номидаги Жиззах давлат педагогика университетининг “Илмий-инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш” бўлими статистик маълумотлари

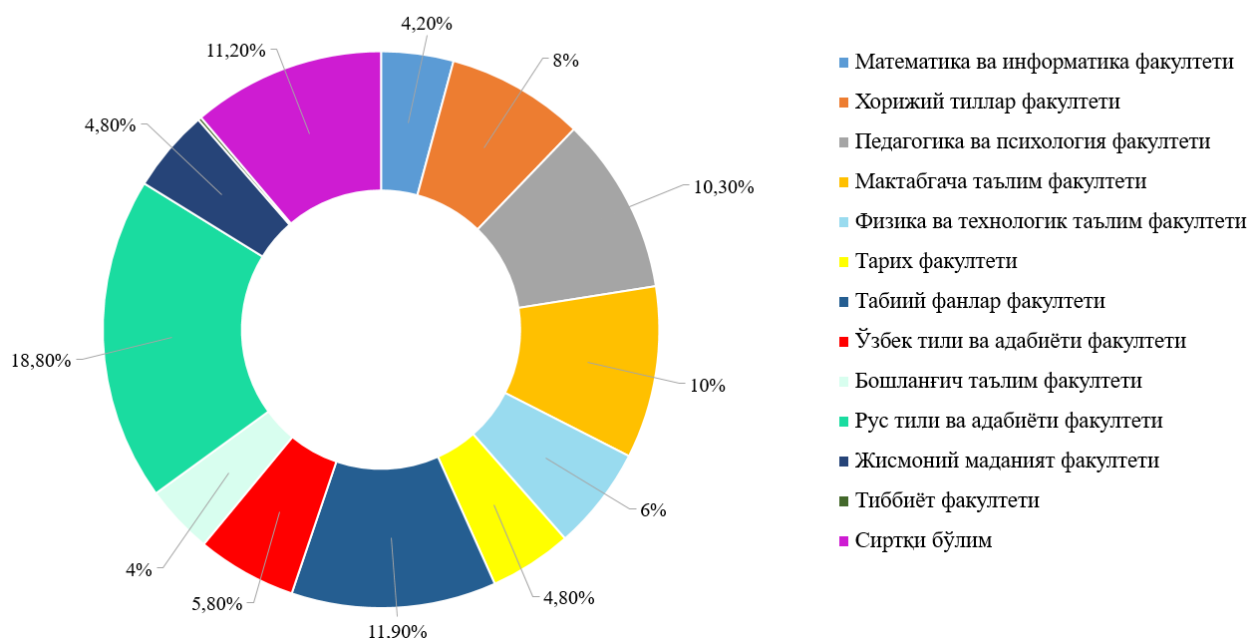
Инглиз тили назарияси ва амалиёти	19250	27000	15000
Факултетлараро хорижий тиллар	13283,5	4806,5	2945
Хорижий тиллар факултети	66670,5	51378,5	40845
Педагогика таълим назарияси	27254	32132	6600
Умумий психология	17980	24235	18700
Махсус педагогика	16566,5	16757	19500
Мактаб менежменти	8900	15375	1000
Педагогика ва психология факултети	70700,5	88499	45800
Мактабгача таълим методикаси	53276,6	41702	9050
Мактабгача ва бошланғич таълимда хорижий тиллар	7504,5	20140	10600
Муסיқа таълими	7254	28400	23750
Мактабгача таълим факултети	68035,1	90242	43400
Технологик таълим ва тасвирий санъат фанлари	14635	16375	4650
Физика ва уни ўқитиш методикаси	26235	40080	15800
Физика ва технологик таълим факултети	40870	56455	20450
Ўзбекистон тарихи	26192	11700	1700
Умумий тарих	22000	22000	4000
Фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими	2440	3015	2200
Тарих факултети	50632	36715	7900
Биология ва уни ўқитиш методикаси	24543	13362	33000
Кимё ва уни ўқитиш методикаси	10250	26265	18000
Зоология ва анатомия	10170	29105	15800
География ва иқтисодий билим асослари	12000	27550	13900
Табиий фанлар факултети	58963	96282	80700
Ўзбек тилини ўқитиш методикаси	19005	24600	7900
Ўзбек тили ва адабиёти	24470	27300	12000
Ўзбек тили ва адабиёти факултети	43475	51900	19900
Бошланғич таълим методикаси	22782	11415	9500
Бошланғич таълим назарияси ва амалиёти	20500	8300	6000
Бошланғич таълим факултети	43282	19715	15500
Рус тили ва уни ўқитиш методикаси	191169	22500	6600
Рус адабиёти ва уни ўқитиш методикаси	131392	9685	12500
Рус тили ва адабиёти факултети	322561	32185	19100
Жисмоний маданият назарияси ва методикаси	19748	17340,80	8035
Спорт турларини ўқитиш методикаси	16790	30931,40	2340
Жисмоний маданият факултети	36538	48272,2	10375
Умумқасбий фанлар	2997,24	1300	-
Тиббиёт факултети	2997,24	1300	-
Ижтимоий-гуманитар фанларда масофавий таълим	20920	11755	6000
Педагогика-психология ва муסיқа йўналишларида масофавий таълим	9050	28000	18000
Табиий ва аниқ фанларда масофавий таълим	11500	17110	24080
Мактабгача ва бошланғич йўналишларда	15300	18834	41940

масофавий таълим			
Сиртки бўлим	56770	75699	90020
ЖДПУ бўйича умумий	890902,34	688752,7	407075

Жадвалдан кўришимиз мумкинки даврлар бўйича факултетлар кесимида натижадорлик беқарор ва бир-биридан кескин фарқ қилмоқда. Масалан Математика ва информатика факултети, Педагогика ва психология факултети, Мактабгача таълим факултети, Физика ва технологик таълим факултети, Табиий фанлар факултети, Ўзбек тили ва адабиёти факултети, Жисмоний маданият факултети ва Сиртки бўлимларда 2022 йилга нисбатан 2023 йилда умумий натижадорликда қиймат ўсиши бўйича ижобий тенденция кўзга ташлансада, Хорижий тиллар факултети, Тарих факултети, Бошланғич таълим факултети, Рус тили ва адабиёти факултети ва Тиббиёт факултетларида ўтган даврга нисбатан умумий натижадорликда қиймат жиҳатдан пасайиш тенденцияси кузатилганлигининг гувоҳи бўламиз.

Илмий-инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш ва ривожлантириш ҳисоб рақамига икки йил давомидаги умумий тушумларда факултетлар улуши куйидаги расмда келтирилган.

ЖДПУда факултетларнинг илмий-инновацион ишланмаларни тижоратлаштиришда иштироки (2022-2024 й.)

Таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, олий таълим муассасалари иқтисодий функционалликнинг муҳим таркибий йўналишлари ҳисобланган фаолиятлар сифатини баҳолаш индикаторлари ва кўрсаткичларини ишлаб чиқиш ҳамда ҳисоблаш усулларини такомиллаштириш зарур.

ОТМнинг иқтисодий функционалликни намоён этувчи фаолиятлар сифатига, умумий кўрсаткичларнинг натижадорлигига омиллар таъсири ҳар доим ҳам бир хил даражада кечмайди. Шу сабабли ОТМ иқтисодий функционалликни такомиллаштиришга таъсир этувчи муҳим омилларни ажратиб олиш зарур. Олиб борилган изланишлар натижасида шу нарса ойдинлашадики, ОТМ иқтисодий функционалликни такомиллаштиришда профессор-ўқитувчилар, илмий тадқиқотчилар ва бошқарув ходимлари салоҳияти, иш фаолияти натижадорлиги муҳим аҳамиятга эга. Шу сабабли баҳолашнинг умумлаштирилган натижаларини олишга тўғри келади, умумлаштирилган натижаларни олиш учун профессор-

ўқитувчилар, илмий тадқиқотчилар ва бошқарув ходимлари салоҳияти, иш фаолияти натижадорлигини баҳолашнинг интеграл кўрсаткичини ҳисоблаш мақсадга мувофиқ.

ОТМ иқтисодий функционаллигини такомиллаштиришга таъсир этувчи муҳим омиллар ҳисобланган профессор-ўқитувчилар, илмий тадқиқотчилар ва бошқарув ходимлари таркибининг сифатини, уларнинг умумлаштирилган натижадорлигини олиш учун, гуруҳ кўрсаткичлари йиғиндисига асосланган тортилган арифметик ўртача усулдан фойдаланилади. Ушбу усулда, кўрсаткичларнинг муҳимлиги инobatга олинганлиги сабабли, интеграл кўрсаткич тадқиқ этилаётган объект фаолияти самарадорлигини аниқроқ акс эттиради. Бу усул интеграл кўрсаткични аниқлаш усуллари билан бири ҳисобланиб, уни ҳисоблаш формуласи қуйидагидан иборат:

бу ерда N_1 – олий таълим муассасаси профессор-ўқитувчилар, илмий тадқиқотчилар ва бошқарув ходимлари таркиби сифатини баҳолашнинг интеграл кўрсаткичи; v_i - i -нчи кўрсаткич ҳар бир позициясининг эксперт усули билан аниқланадиган, вазн қиймати; N_i – i -чи кўрсаткичнинг баҳоси.

$$N_1 = \sum_{i=1}^{20} V_i \times N_i$$

Интеграл кўрсаткични аниқлаш учун ОТМ профессор-ўқитувчилар, илмий тадқиқотчилар ва бошқарув ходимлари салоҳиятини баҳолашда қўлланиладиган кўрсаткичлар ҳар бирининг вазн қийматини аниқлаш талаб этилади. Бу эса ўз навбатида эксперт баҳолаш усули ёрдамида амалга оширилади.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатмоқдаки билим ва инновацияларга асосланган иқтисодиёт шароитида олий таълим муассасаларининг яхлит фаолиятини баҳоловчи мезонлар, кўрсаткичлар тизимини шакллантиришга халқаро ва умуммиллий ривожланишининг янги тенденциялари сезиларли таъсир кўрсатмоқда. Ва бу ўзгаришлар ОТМнинг иқтисодий функционаллиги билан боғлиқ қуйидаги омиллар билан характерланади;

- ОТМда интеллектуал капитални шакллантириш функцияларининг ортиб бориши;
- миллий иқтисодиёт доирасида инновацион ғояларни шакллантиришга бўлган заруратнинг ўсиб бориши;
- ҳар бир олий таълим муассасасида инновацион фаолиятни рағбатлантиришга йўналтирилган мотивацион функцияларни шакллантиришга қаратилган ҳаракатнинг долзарбланиши;
- олий таълим муассасаларида ўзини-ўзи молиялаштириш манбаларининг кенгайиб бориши;
- билим ва технологиялар трансфери;
- олий таълим муассасаларининг бизнес ва тадбиркорликка йўналтирилган фаолияти каби жиҳатлар билан узвий боғлиқдир.

Хулоса қиладиган бўлсак умуман олганда мамлакатимиз олий таълим муассасаларини дунё минтақаларида танитишнинг асосий хусусиятлари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

ўқитиш тизими ва ўрганиш муҳити (бунинг асосий параметрлари ўқитувчилар фаоллигини аниқлаш бўйича сўровнома натижаларига, профессор-ўқитувчилар сони билан бакалавриат талабалари нисбатига, фан докторлари сонининг умумий ўқитувчилар сонига нисбатига, муайян даврдаги таълим муассасаси умумий даромадининг фаолият юритаётган профессор-ўқитувчилар ва илмий ходимлар сонига нисбатан тўғри келувчи ўртача қиймати билан аниқланади);

таълим муассасасида тадқиқотлар даражаси ва тижоратлаштириш (бунда илмий-тадқиқот ва инновацион фаолиятдан кўрилган даромаднинг фаолият юритаётган профессор-ўқитувчилар сонига нисбатан тўғри келувчи ўртача қиймати, маълум даврдаги

илмий ва ўқув-услугий нашрлар сонининг профессор-ўқитувчилар ва илмий ходимлар сонига нисбатан тўғри келувчи улуши ҳисобга олинади);

нашр этилган илмий ва услубий ишларнинг амалий аҳамияти ва уларга халқаро миқёсда иқтибослик келтириш даражаси (бунда олий таълим муассасаси профессор-ўқитувчиларининг илмий натижаларига дунё бўйлаб келтирилган иқтибосларнинг сони ҳисобга олинади);

халқаро ўқитувчилар, талабалар ва тадқиқотчилар сони (бунда олий таълим муассасасида таҳсил олувчи хорижий талабалари улуши, муассасада фаолият олиб боровчи хорижий ўқитувчилар сони, халқаро умумий нашрлар, ҳаммуаллифликлар сони билан аниқланади); саноатдан даромад олиши (бунда саноат ва тижорат тармоқларидан олинаётган тадқиқот даромадларининг умумий ўқитувчилар сонига нисбати тарзида аниқланади).

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон республикаси олий таълим, фан ва инноватсиялар вазирлиги ҳузуридаги олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари ва илғор технологияларни татбиқ этиш маркази томонидан тайёрланган “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини баҳолаш” методик қўлланма. Тошкент, 2023 йил.

2. Eric Spear “Key Performance Indicators (KPIs) for Colleges and Universities” Prison Campus, USA. <https://precisioncampus.com/blog/education-kpis/>

3. Ted Jackson “30 Key performance Indicators In Education”. <https://www.clearpointstrategy.com/blog/key-performance-indicators-in-education#toc-0>

4. А.Зикриёев “Дунё университетлари рейтингидаги тадқиқотчи-олимлар орасида ўзингизни кашф қилинг. Илмий-тадқиқотлар ўтказиш ва мақолалар чоп этишнинг замонавий усуллари” амалий қўлланма. “Наврўз” нашриёти. Т.: 2020 йил. 23-бет

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги маълумотлари. [хтtps://stat.uz/uz/](https://stat.uz/uz/)

6. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги маълумотлари. [хтtps://stat.uz/uz/](https://stat.uz/uz/)

7. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлиги маълумотлари. [хтtps://stat.uz/uz/](https://stat.uz/uz/)

8. Манба: А.Қолирий номидаги Жиззах давлат педагогика университетининг 2022 йил 9 августдаги 3-сонли Кенгаш қарори

9. Манба: А.Қолирий номидаги Жиззах давлат педагогика университетининг “Илмий-инноватсион ишланмаларни тижоратлаштириш” бўлими статистик маълумотлари.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ГОТОВНОСТЬ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Буранова Шохноза Абдуразаковна

доктор философии по педагогическим наукам (PhD), доцент Джиззакского
Государственного Педагогического Университета, Узбекистан

Аннотация:

Дошкольное образование и воспитание – это обучение, развитие, воспитание, присмотр и уход за ребёнком в дошкольном возрасте. Целью дошкольного образования и воспитания является формирование первоначальных знаний, умений и навыков, необходимых для становления личности на данном возрастном этапе. В статье говорится о реформах, инновациях реализуемых в сфере дошкольного образования и воспитания в Республике Узбекистан.